

Коваленко Оксана. Глиняні люльки XVII — XVIII століть (за матеріалами Полтавщини). — Описне: Українське Народознавство, 2008. — 144 с.: іл. (Керамологічне двокнижжя "Люлька в історії та гончарстві України", книга 1; Академічна серія "Українські керамологічні студії", випуск 1)

Нещодавно в Опішному, у видавництві "Українське народознавство", вийшла з друку книга "Глиняні люльки XVII-XVIII століть (за матеріалами Полтавщини)", яка започаткувала академічну серію "Українські керамологічні студії". Автором книги є Оксана Коваленко, старший викладач кафедри історії України Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Це вчений широкого діапазону — керамолог, археолог, історик і музеолог. Її монографія стала закономірним результатом тривалих пошуків, які розпочалися ще на межі 2001-2002 років, під час роботи в Полтавському краєзнавчому музеї. Готуючи виставку, присвячену історії українського козацтва XVII століття та відбираючи виставкові матеріали, дослідниця звернула увагу на відсутність чіткого атрибутування цих історичних пам'яток у сучасній археологічній літературі, відсутність єдиної типології люльок, прогалини у висвітленні технології їх виготовлення та орнаментуванні.

Отже, оглянувши представницьку колекцію славяного музейного закладу, О. Коваленко загорілася ідеєю підготувати каталог люльок, упорядкувати його. Через деякий час стала науковим співробітником Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Інституту керамології — відділення Інституту народознавства НАН України. Нові горизонти і можливості наукової діяльності розширили знання з історії гончарства. Тоді й, збагнула, що статистична робота над каталогом дозволяє робити певні узагальнення стосовно типології, термінології, опису та атрибуції люльок. Відтак цілком закономірно визріла ідея написання монографії про глиняні люльки XVII-XVIII століть із теренів Полтавщини. Так це унікальне, перше в Україні спеціалізоване дослідження предметів дрібної пластики побачило світ.

У чотирьох розділах монографії йдеться про термінологію, типологію, технології виготовлення, особливості форм і декору люльок, віднайдених на Полтавщині. У виданні також уміщено екскурс в історію поширення тютюництва на дослідженій території. З'ясовано склад тютюників Полтавського полку середини XVIII століття, обсяги вирощування та продажу тютюну, державна політика щодо поширення цього промислу.

Починаючи з XVII століття у середовищі українських козаків і селян поширилося тютюнопаління. Привнесення в традиційну побутову культуру цієї шкідливої звички супроводжувалося появою невеликого глиняного виробу, який став супутником чоловіків крізь віки, — люльки. Аж ніяк не заохочуючи читачів до паління, а, навпаки, застерігаючи їх від цього суспільного лиха, авторка прагнула дослідити поширення тютюництва в Україні, передусім на Полтавщині, впродовж XVII-XVIII століть, а також деякі аспекти виготовлення, специфіки форм та декорування люльок того часу.

Для українців тютюнопаління було турецько-татарським запозиченням, так само як і самі слова "тютюн" та "люлька" східного походження. А от терміни "курити", "куріння" походять від старослов'янської корінної основи "куръ" — дим, чад, сморід.

У Московському царстві за доби правління царя Михайла Федоровича, 1634 року, було заборонено палити та зберігати тютюн. За Олексія Михайловича тих осіб, у яких знаходили тютюн, били батогами "по торгам". Упродовж тривалого часу заборона палити тютюн була викликана не лише турботою про здоров'я населення, але й зумовлювалася міркуваннями протипожежної безпеки. Етнографи зафіксували випадки, коли в Україні при в'їзді в село місцева громада ставила стовп, на якому підвішувала люльки та різки. Символічно це означало, що, побоюючись пожежі, мешканці забороняють палити в цьому селі.

Вирощування тютюну на Полтавщині бере початок з другої половини XVII століття, значного розмаху набрало у першій чверті XVIII століття. Саме з прискореним розвитком тютюництва в Україні, особливо в її Лівобережно-Дніпровському регіоні, пов'язується збільшення місцевого виготовлення люльок та поширення люлькарства.

На жаль, авторка не розглянула більш детально люльки імпортного виробництва: болгарські, турецькі, голландські тощо, лише коротко схарактеризувавши їх у розділі «Типологія», обмежившись тільки місцевими виробами, продукованими на території Гетьманщини. Можливо, більш детально слід було б розглянути і технологію виготовлення люльок.

У той же час заслуга О. Коваленко полягає в тому, що в монографії міститься спеціалізація значної кількості люльок, унормування наукової термінології для каталогізації, відтворення технології виготовлення цих спеціалізованих глиняних виробів. Здійснено типологічний поділ люльок місцевого виробництва, запропоновано назви для описів кожної структурної частини цих виробів. Книга містить додатки, серед яких важливе значення для музейної роботи має базова схема опису люльок, яка може стати робочим інструментом для дослідників і музейників у їх фондовій та пошуковій роботі. Тому її з інтересом прочитають не лише спеціалісти — археологи, історики, мистецтвознавці, музеологи, але й усі, хто цікавиться минувшиною рідного краю.

Ф.Г. Турченко